

QO‘QON SHAHRINING ARXEOLOGIK YODGORLIKLARI VA ULARNI O‘QITISH JARAYONIGA INNOVATSIYA QILISH MASALALARI

D.Sh. Xodjayeve

Qo‘qon davlat universiteti rektori

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qo‘qon shahrining qadimiy arxeologik yodgorliklari va ularni o‘qitish va ta’lim jarayoniga innovatsiya qilish masalalari va usullari turli metodlar yordamida tahlil etiladi. Qo‘qonning tarixiy-arxeologik yodgorliklarini o‘tgan davr mobaynida O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi, Farg‘ona viloyat hokimligi va Qo‘qon shahar hokimligi tomonidan tadqiq etish va o‘rganishga oid bir qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Bu borada maxsus chora-tadbirlar ham belgilab olingan. Ayniqsa, qadimiy Qo‘qon tarixining tub ildizlarini tadqiq qilish, uni ommalashtirish, turistlar uchun maxsus ko‘rgazma va ekspozitsiyalar yaratish yo‘lidagi ishlar kun sayin dolzarb tus olib, Qo‘qondagi Tepaqo‘rg‘on arxeologik yodgorligi muhim ahamiyat kasb etib bormoqda.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon shahri, Tepaqo‘rg‘on, arxeologik yodgorliklar, innovatsiya usullari, antropologik yodgorliklar, qazishma ishlari.

Аннотация: В статье анализируются древние археологические памятники города Коканда, а также проблемы и методы обновления их учебно-воспитательного процесса с использованием различных методов. За истекший период Министерством туризма и культурного наследия Республики Узбекистан, хокимиятом Ферганской области и хокимиятом города Коканда проведен ряд работ по исследованию и изучению историко-археологических памятников Коканда. В этом отношении также были определены специальные меры. В частности, все большую актуальность приобретает работа по исследованию корней древней истории Коканда, ее популяризации, созданию специальных выставок и экспозиций для туристов, а также приобретает все большее значение археологический памятник Тепакурган в Коканде.

Ключевые слова: город Коканд, Тепакурган, археологические памятники, инновационные методы, антропологические памятники, раскопки.

Abstract: The article analyzes the ancient archaeological monuments of the city of Kokand, as well as the problems and methods of updating their educational process using various methods. Over the past period, the Ministry of Tourism and Cultural Heritage of the Republic of Uzbekistan, the khokimiyat of the Fergana region and the khokimiyat of the city of Kokand have carried out a number of works on the research and study of historical and archaeological monuments of Kokand. In this regard, special measures have also been identified. In particular, the work on the study of the roots of the ancient history of Kokand, its popularization, the creation of special exhibitions and expositions for tourists is becoming increasingly relevant, and the

archaeological monument of Tepakurgan in Kokand is also becoming increasingly important.

Keywords: the city of Kokand, Tepakurgan, archaeological monuments, innovative methods, anthropological monuments, excavations.

Farg‘ona vodiysidagi qadimiy shaharlardan bo‘lgan Qo‘qon vodiydagi boshqa shaharlarga nisbatan arxeologik va me‘moriy yodgorliklar ko‘p saqlanib qolganligi bilan ajralib turadi. Darhaqiqat, bu go‘zal diyor nafaqat Sharq, balki jahon sivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo‘lganini xalqaro jamoatchilik tan olmoqda va e‘tirof etib kelmoqda. Bu zamindan ne-ne buyuk zotlar, olim-u ulamolar, siyosatchi va sarkardalar yetishib chiqqani, umumbashariy sivilizatsiya va madaniyatning uzviy qismiga aylanib ketgan dunyoviy va diniy ilmlarning, ayniqsa, islom dini bilan bog‘liq bilimlarning tarixan eng yuqori bosqichga ko‘tarilishida ona yurtimizda tug‘ilib, kamolga yetgan ulug‘ allomalarning xizmatlari beqiyos ekani bizga ulkan g‘urur va iftixor bag‘ishlaydi. Bu qadimiy maskanda milodgacha bo‘lgan davrda va undan keyin qurilgan murakkab suv inshootlari, hali hanuz o‘zining ko‘rk-u tarovatini saqlab kelayotgan osori atiqalarimiz qadim-qadimdan o‘lkamizda dehqonchilik va hunarmandchilik madaniyati, me‘morchilik va shaharsozlik san‘ati yuksak darajada rivojlanganidan dalolat beradi.

Shu o‘rinda Qo‘qon shahrining arxeologik yodgorliklari xususida ozgina to‘xtalib o‘tsak. Qo‘qon qadimdan Farg‘ona vodiysining iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri. Farg‘ona vodiysi esa Markaziy Osiyoning yirik sug‘orma dehqonchilik markazlaridan hisoblanadi. Qadimda mazkur hududda turli xo‘jalik shakllarining o‘zaro ta‘siri va aloqalari bo‘lsada, Farg‘onaning miloddan avvalgi VI milodiy II asrigacha bo‘lgan tarixi bo‘yicha yozma yodgorliklar yetarli bo‘lmaganligi sababli, bo‘lib o‘tgan tarixiy jarayonlarni asosan, arxeologik manbalar asosida o‘rganiladi. Qo‘qon va atrof tumanlarining tarixini arxeologik jihatdan o‘rganilishi XX asrning 70-yillari o‘rtalaridan boshlandi. Shu davrda N. G. Gorbunova rahbarligida Farg‘ona viloyatidagi bir qator yodgorliklar bilan birgalikda yuqoridagi joylarda ham tadqiqot ishlari olib borildi. Miloddan avvalgi I ming yillikka tegishli bo‘lgan Farg‘ona viloyatining janubiy-g‘arbiy hududidan topilgan Rapqonmozor va Tagob qabristoni shular jumlasidandir.

Rapqonmozor qabristoni I ming yillikning birinchi yarmiga mansub bo‘lib, qabrlar qo‘rg‘on ko‘rinishida bo‘lgan. Tadqiqot davomida 30-45 yoshlardagi erkaklarga, 20-30 yoshli ayollarga tegishli bo‘lgan antropologik ashyolar topildi. Bu yerdan o‘ndan ortiq qabrlardan topilgan ashyolarning asosiy qismi yevropoid irqiga mansub kishilarga tegishli ekanligi aniqlandi. Shuningdek, mazkur davrga oid bo‘lgan antropologik materiallar hozirgi O‘zbekiston tumaniga qarashli Tagob qishlog‘i hududidan ham topib o‘rganilgan.

Mustaqillik yillarida Farg‘ona tarixining turli davrlarini, jumladan qadimgi davr tarixini yangicha talqin qilish borasida bir qator salmoqli ishlar amalga oshirildi. Bu ezgu ishlar ko‘lami ayniqsa, muhtaram yurtboshimizning Qo‘qon shahriga qilgan tashriflaridan so‘ng yanada kengaydi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga muvofiq Qo‘qon shahrining yoshini aniqlash maqsadida bir qator hududlarda arxeologik tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Dastlabki qazishma ishlarida, Tepaqo‘rg‘on yodgorligining 45 m² maydoni o‘rganildi va natijada bu joydan ilk o‘rta asrlar (V-VII asrlar)ga oid devorlar va ularga tutash xonalar, yo‘laklar ochildi. Keyingi qazishmalar davomida devorlarning strukturasi to‘liq o‘rganilib, ular qadimgi binokorlar tomonidan mahalliy hududning o‘ziga xos iqlim sharoitlarini hamda seysmologik holatini hisobga olgan holda bunyod etilganligi ma’lum bo‘ldi. Ushbu devorlarning fundament qismi 20 santimetrlik pishitilgan loy bilan qotirilgan va uning orasiga devorning uzunasi bo‘ylab har 23 sm oraliqda yog‘och qo‘yilgan. Bu holat devorlarni bir-biriga yanada mustahkam bog‘lash va ularning zilzilalarga chidamliligini kuchaytirish maqsadida amalga oshirilgan.

Ishlar so‘ngida esa Tepaqo‘rg‘onda amalga oshirilgan qazishmalar 150 m² maydonni qamrab oldi. Qazishma ishlari yer sathidan 9,5 metr chuqurlikkacha olib borildi va qator qiziqarli ma’lumotlar qo‘lga kiritildi. Xususan, yuqorida qayd etilgan devorlar va xonalar tagidan yanada qadimiy davrlarga, aniqrog‘i eramizning boshlariga (I asr) oid xonalar, maishiy o‘choqlar hamda sopol pishirish xumdonlarining qoldiqlari topildi. Huddi shunday xonalardan biri yer sathidan 7 metr chuqurlikda qayd etilib, xona devorlari xom g‘isht va loydan bunyod etilgan. Ushbu xonaning poli ham loy bilan suvalgan bo‘lib, uning markazida tuxumsimon shakldagi o‘choq joylashgan. Xonaning ichkarisidan eramizning boshlariga oid yuzasiga qizil angob (rang) berilgan, turli xil maishiy sopol idishlar, qozon siniqlari, xumlar hamda xonaki hayvonlarning suyak qoldiqlari topildi. Qo‘lga kiritilgan sopol idishlar qoldiqlari o‘zining bejirim naqshinkorligi va nafisligi bilan kishini hayratga soladi. Asosan, kulolchilik charxida yasalgan bunday idishlar ishlanish texnikasi va tipologik xususiyatlariga ko‘ra shaharlik usta-hunarmandlarlar tomonidan ishlanganligi ko‘zga tashlanadi. Bundan tashqari, qadimgi shahar madaniyati hunarmandchiligiga xos temir va misdan ishlangan buyumlar, urchuqboshlar, hamda tegirmon toshlar qoldiqlari ham qo‘lga kiritildi.

So‘nggi qazishma ishlari Tepaqo‘rg‘on yodgorligining shimoliy-g‘arbiy tomonida, shartli ravishda “arki-a’lo” deb nomlangan qismida ham olib borildi. Natijada mudofaa devorining qoldiqlari aniqlandi. Ushbu devor mahalliy relyefdan kelib chiqib qurilgan bo‘lib, uning burilish qismida diametri 3,5 metrga yetadigan paxsa burj yordamida mustahkamlanganligi aniqlandi.

Xulosalarga ko‘ra, milodiy eramizning boshlarida urbanizatsiyalashgan qarorgoh negizida hozirgi Tepaqo‘rg‘on yodgorligi o‘rnida qadimgi shahar shakllangan bo‘lib,

u uzluksiz ravishda ilk o'rta asrlarga qadar rivojlanib kelgan. Keyinchalik, arablar bosqini arafasida shahar Tapaqo'rg'ondan boshqa joyga ko'chganligi kuzatiladi. Arxeologik tadqiqot natijalari Farg'ona vodiysida, xususan Qo'qon hududida shaharsozlik madaniyatining rivojlanish jarayonlarining asosiy jihatlarini ko'rsatib beradi, deb hisoblash mumkin.

Ushbu maqolamizda Farg'ona viloyatining janubi-g'arbiy yerlaridan topilgan yodgorliklarga asosiy e'tibor qaratiladi. Tarix fani o'qituvchilari mazkur manbalardan o'qitish jarayonida foydalansalar ona Vatanimiz tarixining kam o'rganilgan sahifalari haqida yosh avlod ongida muayyan bilim va malaka, ko'nikmalarni hosil qiladi deb hisoblaymiz. Farg'ona viloyati hududidan topib o'rganilgan arxeologik va antropologik yodgorliklarni o'rganish, ularni tarix fanlarini o'qitish jarayoniga joriy qilish yoshlarimizda milliy g'urur, milliy iftixor, Vatanga muhabbat ruhini tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi deb hisoblaymiz.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bunday o'lmas osori atiqalar bu ko'hna o'lkada, bugun biz yashab turgan tuproqda qadimdan buyuk madaniyat mavjud bo'lganidan guvohlik beradi. Va yana bir bor shuni ta'kidlab o'tamizki, Vatanimiz hududidagi buyuk madaniyat biz va kelajak avlodlar uchun ulkan iftixor va faxr bo'libgina qolmay, balki yangi-yangi ilmiy izlanishlar uchun turtki bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI:

1. 2018 йил 18 январ «Моддий маданий ва археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишни такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармойиши // www.lex.uz.

2. Бернштам А.Н. Древняя Фергана. Научно-популярный очерк. Академия наук Узбекской ССР. Институт истории и археологии. – Т.: Академии наук УзССР, 1951.

3. Горбунова Н.Г. Фергана по сведениям античных авторов. В кн. История и культура народов Средней Азии. – М.: 1976.

4. Горбунова Н.Г. Ферганская тема // Судьба учёного. К 100-летию со дня рождения Бориса Александровича Латинина. – СПб., 2000.